

Niets gaat ten onder

Louis Paul Boon

Niets gaat ten onder

Verzameld werk [deel 10]

Teksteditie en nawoord

Kris Humbeeck (*wetenschappelijke leiding*)

Britt Kennis (*coördinatie*)

Ernst Bruinsma

Taana Peeters

Matthijs de Ridder

Tom Sintobin

Yves T'Sjoen

Liesbeth Vantorre

Sara Verbeeck

m.m.v. Anne Marie Musschoot

Uitgeverij De Arbeiderspers · Amsterdam · Antwerpen

De uitgave van het *Verzameld werk* van Louis Paul Boon komt mede tot stand met de steun van de Vlaamse minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel, de Provincie Oost-Vlaanderen, het Vlaams Fonds voor de Letteren en de Universiteit Antwerpen. Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een productiesubsidie van het Vlaams Fonds voor de Letteren.

Provincie
Oost-Vlaanderen
voor ieder van ons

Universiteit
Antwerpen

Vlaams
Fonds
voor de
Letteren

Copyright © 1956 erven Louis Paul Boon, Erembodegem.

Copyright teksteditie en verantwoording © 2011 L. P. Boon-
documentatiecentrum (Universiteit Antwerpen/ISLN) en Vakgroep
Nederlandse Literatuur en Algemene Literatuurwetenschap
(Universiteit Gent)

Copyright nawoord © 2011 L. P. Boon-documentatiecentrum
(Universiteit Antwerpen/ISLN)

Copyright vignet (p. 7) en stofomslag (p. 144) © Herman Berserik.
Collectie Françoise Berserik, Den Haag en collectie Uitgeverij De
Arbeiderspers, Amsterdam

Copyright foto Louis Paul Boon (p. 117) © collectie erven L. P. Boon,
Erembodegem

Copyright overige foto's in nawoord © collectie Vrij Technisch
Instituut (VTI), Aalst

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere
wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV
Uitgeverij De Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.
*No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De
Arbeiderspers, Herengracht 370-372, 1016 CH Amsterdam.*

Omslag: Steven van der Gaauw

Foto omslag © Hans Roest. Collectie Letterkundig Museum, Den Haag.

ISBN 978 90 295 7352 8 / NUR 301

www.arbeiderspers.nl

www.lpbooncentrum.be

Inhoud

Niets gaat ten onder 7

Nawoord 107

Tekstverantwoording 152

Bibliografie 157

Noten 159

Niets gaat ten onder

Misschien was mijn vader wel even verward geweest, toen wij voor de onooglijkheid van Constructa waren aangekomen. Het was een laag gebouwtje in cementsteen, helemaal aan het uiteinde der stad. Over de witgekalkte muren was het magische woord aangebracht. Er onder waren vage sporen te zien van een vroeger opschrift: een bedrijf in verval, dat het nog eens opnieuw, en met een ander kleedje had beproefd. Achter het in cementsteen opgetrokken gebouw was een weide, sompig en verwaarloosd.

Mijnheer Henry had mijn vader rondgeleid, en het vooral over de beginmoeilijkheden gehad. Alles was nog in zijn aanvangstadium, maar weldra gingen hier de gebouwen uit de grond worden gestampt. En hij had met een breed gebaar naar de weide gewezen, tot ginder ver buiten de prikkeldraad. En ook – hij mocht het wel bekennen – weldra ging Constructa zélf nieuwe krachten nodig hebben, flinke mannen van onbesproken zedelijk gehalte.

Hij had toen mijn naam ingeschreven.

Ik herinner mij, hoe mijn koffer op de kille kamer van het internaat was ondergebracht. Ik zag weer hoe ikzelf deze koffer had moeten voortjokken, steeds tegen mijn benen slaand, terwijl ik de hulpleraar volgde. Later vernam ik, dat ook de gebouwen voor een echt internaat in de plannen waren voorzien. Voorlopig echter – ach, hoe was alles hier voorlopig – hadden zij het achtergebouwtje van een aanpalend werkmanshuis moeten huren. Triplexwanden verborgen de groezeligheden. Het was er vooral kil. Er stonden twee rijen bedden, met in hun midden een smalle doorgang. De hulpleraar, een man met gore halsboord en vette das, wees even al dat ijzer aan – de bedden, en ook de kastjes die er waren aangebracht, en mompelde: alles eigen werk, door de leerlingen vervaardigd!

Het was iets, hem opgedragen door meneer Henry. Het klonk niet als een uitleg, maar als een bevel. Mij werd hiermee bevolen

trots te zijn over Constructa, wier leerlingen zoiets presteren konden. Ik gehoorzaamde aan dat bevel.

Naar ons leerjaar stonden wij streng gescheiden in rijen, iedere morgen en iedere middag, vóór de opene poort van het cementkot. Om ons heen lag dan de natte weide. Meneer Henry was nergens te zien. Hier heerste een man, die wij de Kaalkop noemden. Met gekruiste armen in de mouwen van een ruwbruine jas, de spiedende ogen schijnbaar vroom, beloerde hij de vier rijen knapen. De drijfriem werd opgelegd. Hamer, beitel en vijl werden uit de bank gehaald. Wij leerden ijzer bewerken. En als de dag naar zijn einde liep, verdwenen de olievlekken en het ijzervijssel: een oude man, met zorgelijke groeven in het gelaat, kwam op de proppen en gaf Nederlands en Rekenkunde. Tweemaal in de week werd hij vervangen door een nogal plompe onderpastoor, die Godsdienst gaf.

Vier jaar lang was ik daar. Ik beleefde het alles, maar dacht er zeer weinig over na. Ik aanvaardde het. Traag, en met verwondering, herkauwde ik.

Ik was geen schitterend metaalbewerker geworden. Ik vreesde de wentelende riemen. Ik vreesde de boormachine. En ik vreesde vooral de spiedende ogen van de Kaalkop, de kille woorden die hij uit de smalle lippen spitste. Het waren woorden met weerhaken. Ja, ik vreesde de Kaalkop, gelijk glas het staal vreest. Ik was op mijn best, de uren waarin de drijfriem stillag, en de met zorgen doorploegde man les kwam geven.

Nadat ik er reeds een hele poos verbleef, ontdekte ik dat men onder het witkalk op de gevel, een andere benaming ontcijferen kon. Het wekte mijn wantrouwen niet op. Ik hoorde dat in dit cementkot een werktuigkundige gepoogd had, een klein atelier op te richten. Hij was er niet in geslaagd. Deze man was... de Kaalkop. Constructa was in de plaats gekomen, en een directeur werd boven hem aangesteld.

Ik had ook nog meer vernomen. Eerst en vooral over deze, die het geld had geleend om Constructa op te richten. Men zegde dat het een vroegere metser was. Men fluisterde eveneens, dat deze metser schromelijk geld had verdiend op nogal vreemde wijze. Hij had dat geld voor een deel in Constructa gestoken. Er was bovendien een Eerwaarde Heer, deken Van Houtte, die de sompige weide

als eigendom was blijven bezitten, zelfs toen Constructa er reeds op gebouwd stond. Toen de Kaalkop voldoende blijken van onmacht had gegeven, staken deken Van Houtte en meneer Broecks, de vroegere metser, de koppen bijeen. Samen hadden zij een vennootschap gesticht, waarbij toetraden een dokter en een handelaar in ijzerwaren. Allen samen bebroedden zij het ei, dat Constructa werd.

Bij het uitreiken der einddiploma's werd mijn naam geroepen. Ik was niet de schitterendste geweest. Integendeel had ik door goed gedrag en zeden een ontzettend aantal punten veroverd. Ik keek die punten aan, terwijl meneer Henry mijn vader even terzijde nam.

'Wat zoudt ge ervan denken, uw zoon hier leraar te zien worden?'

De vraag was als een steen gevallen. Ik herinner mij het gelaat van mijn vader... Opnieuw werd voor mij beslist. Ik zou, in plaats van een korte vacantie door te brengen, mij klaarmaken. Het werd een harde maand, waarin ik mij iedere avond naar mijn ijzeren bed moest slepen. Eerst en vooral was er de Kaalkop, die in zijn nieuwe functie van onderdirecteur plotse plannen begon uit te voeren. Een deel daarvan was een speciale cursus, waarin het onderwijzend personeel voor haar taak werd opgeleid. Opvoedkunde, noemde hij dat. Met de handen diep in de mouwen van zijn bruine jas, wandelde hij voor ons traag heen en weer. Zijn woorden waren in honing gedrenkte dolken. Hij onthulde ons geheimen: moeilijke ogenblikken, pijnlijke omstandigheden waarin een leraar kon verkeren, en ondanks alles toch het hoofd niet mocht verliezen.

'Hoe zult ge u daaruit redden, meneer Ghoedels?'

Ik beleefde op dat ogenblik zélf de pijnlijke omstandigheden, waarin de Kaalkop mij de baas was geweest. Duizendmaal was ik van glas geweest, duizendmaal was ik onder deze stalen hiel aan splinters getrapt. Ik herkauwde, doch razend, de voorbije jaren.

'Hoe zult ge hen behandelen?' herhaalde hij.

Ik had mij nog steeds niet, in mijn fragmentarische voorstellingen, de komende dagen kunnen inbeelden. De Kaalkop bleef op mij neerstaren. Nogmaals werd ik verbrijzeld.

De eerste nieuwe schooldag stond ik aan de poort van het linker

gebouwtje. Meneer Van Dale bevond zich naast mij. We keken neer op de doodstille rijen. Mijn eigen rij bevatte in het geheel slechts zes leerlingen. Zes knapen van veertien jaar. Ik hield de handen op de rug gestrengeld. Ik moest nu, kort en nukkelig, het 'binnentreden!' uitspreken. Ik wendde slechts het hoofd, in een zwijgend gebaar. Mijn keel stond dichtgeschroefd.

Tussen Constructa en het aanpalend werkmanshuis bleef het stukje tuin al die jaren onbewerkt. Kippen speurden er met argwaan naar elk scheutje groen, dat zou durven opduiken. Nooit was iets doodser te zien geweest. De eigenaar van het huis zag ik zelden. Hij woonde er, met alleen zijn dochttertje. Ze kwam soms op de gore koer de kippen voeren. Zij heette Agnes. Het was een mager en sprietig ding, met dun blond haar. Zij groeide als het ware samen met mij op. Af en toe haar kippen voerend zag ik haar ouder worden. Zij kreeg dunne bitse lippen, een bleek gelaat met puisten. Toen zij vijftien jaar was geworden, waren die puisten te voorschijn gekomen. Ook haar neus was beginnen glimmen, alsof daar immer een steenzweer aan het doorbreken was.

Reeds toen ik nog een leerling was, had ik Agnes als brandpunt geweten, waar de gesprekken der internen omheen dwaalden. Zij veroorloofden zich allerlei grappen omtrent haar. Als zij toevallig de kippen voerde, gingen allen, drummend in de rij, langs haar heen en werd er geluifeld met de ogen. Zij spraken nooit een woord tot haar. In hun ijzeren bedden vertelden zij elkander echter heel wat. Ook ik luisterde naar deze gesprekken. Zij ontstelden mij. Zij gaven mij telkens opnieuw een schok. Bestonden dergelijke monsterachtigheden dan werkelijk?

'Ik heb boven op haar gelegen,' zei de bleke en graatmagere Moreels.

Moreels was ondertussen tot leraar uitverkoren geworden. Ik ging weinig met hem om. Maar als ik de leerlingen ginder bij elkaar zag koeken, dan begreep ik, dat men nog steeds allerlei over Agnes vertelde. Misschien hadden zij het nog steeds over al die dingen... Hoe konden dergelijke fantasieën, die in de kleine ijzeren bedden naar elkander werden voortgefluisterd, in hun geest beginnen bloeien? Ikzelf kende geen fantasie. Ik luisterde naar hen, de mond

ietwat open. Eens kende ik, in hun midden zittend, plots een zaadlozing.

Zo kende ik slechts de vrouw, langs de buitensporige vertellingen van deze Moreels om. Ik had nooit werkelijk een vrouw gezien. Ik trachtte mij dat lichaam te verbeelden, en kwam slechts tot een vage valse voorstelling. Desondanks ging ik, in teveel nachten van onanie, dit valse beeld zo hevig oproepen, dat mij later de werkelijkheid zou teleurstellen.

Later, veel later, toen ik daar uit het slaaphok was weggegaan, kon ik er niet aan terugdenken zonder ijsbloemen op de ramen te zien.

Ook die druilerige zondagmorgen, waarin ik de internen opstelde in de rij, om hen naar de hoogmis te leiden, stond Agnes daar. Er was dadelijk een onbehaaglijkheid in mij. Ik keek slechts naar het vormen der rij, en deed strenger dan gewoonlijk. Zij groette. Ik voelde de onbehaaglijkheid in groter golven stijgen. Ik groette terug, onbeholpen.

De rij der internen ging door het vervelozige poortje heen, Agnes stapte nu een eind vooruit, een dik missaal onder de arm. Er was een vaag gefluister in de rij. Ik hoorde hier en daar 'Agnes...' Dus toch! Ook deze leerlingen verbeeldden zich allerlei met haar. Ik keek haar tersluiks aan. Zij was mager, en had nog steeds dat dunne blonde haar. Haar gelaat was bleek, en vol kleine hobbeltjes... Ik begreep het plots: zij had wat poeder over de wangen gebracht.

Was het slaaphok vanmorgen weer kil geweest, de kerk was het niet minder. Alles om mij heen was huiverig, was koud en onbehaaglijk. Ik voelde de kilte van deze wereld langs mijn schouderbladen naar binnen dringen. Ik voelde haar op het voorhoofd, toen ik er het gewijde water heenbracht. Samen met mij stonden ook dokter Goethals en zijn dame aan het wijwatervat. Dokter Goethals, het lid der commissie dat steeds wat achteraan kwam hinken, bleef wachten toen hij ook de ijzerhandelaar en zijn vrouw zag binnentreden. Ik ging hen voorbij, en besteedde al mijn aandacht aan de leerlingen. Ik belette hen een overdadig geluid te maken met de stoelen. Ondertussen was ik niet genoodzaakt geweest, de leden der commissie te groeten. Ik zat nu op de knieën, recht en stijf, en staarde naar de ingang. Meneer Goethals dus, en de ijzerhandelaar. Nu ging weldra ook meneer Henry zelf komen, in gezelschap van de Kaalkop. Zij kwamen steeds samen. Zij waren bij elkander, als water en vuur, en alleen maar om elkaar te kunnen bewaken. Ik verwachtte hen. Even gingen zij aandacht hebben voor de rij der knapen. Het zou weer, voor mij, een hels moment worden...

Maar het gebeurde onverwachts. In plaats van de Kaalkop, gebonden aan meneer Henry, waren het integendeel twee jonge meisjes. Zij kwamen nalachend binnen, en boden elkander wijwater aan. Het was slechts een gebaar. Hun hand was nog steeds niet ontschoeid, en bovendien waren zij het vat nog in lange niet genaderd. Zij droegen beiden eenzelfde witte pelsmantel. Het was alsof het plots begon te sneeuwen, daar aan het portaal. Zij lachten. Gedempt klonk hun lachen inderdaad ook, als het lichte rinkelen van sledebellen, zoals men die in dikbesneeuwde straten horen kan. Hier en daar keek iemand op. Ik kon onmogelijk de ouderdom ener vrouw schatten, maar ik stelde mij voor dat beiden zeventien of achttien jaar moesten zijn. Ik wist niet waarom. Later ging het blijken dat zij nog veel jonger waren. De ene, die naast dokter Goethals ging zitten, was de dochter van deze hinkende heer. De andere was de dochter van meneer Broecks, de gewezen metsers. Ik herinnerde mij, vaag, ook over hen iets te hebben gehoord...

Op dat ogenblik verschenen eindelijk de Kaalkop en meneer Henry. En daar deken Van Houtte zelf deze mis deed, de hoogmis, waren zij er allen. Constructa was volkomen. Alleen meneer Broecks ontbrak...

Daar zat Agnes. Haar knie rustte op de biezen stoel. Zij streek nadenkend langs haar neus, waar hoogstwaarschijnlijk weer een steenpuist doorbrak. De dienst ging verder, de deken hield zijn preek, Agnes bleef in diep gebed verzonken. Zo zag ik het, inderdaad, zonder bijgedachten. Weer ging voor mij een zondag voorbijgaan gelijk alle andere. Weer ging een zondag vallen in de diepe put, welke ergens achter mij gaapte, en waaruit soms herinneringen gelijk signalen naar mij opflitsten.

Toch, hoezeer had ik mij nu vergist! Terwijl de rij naar buiten trad, was er even opstopping in het portaal. Daar was Agnes. Samen stonden wij in het portaal, vol van dringende mensen. Maar ik voelde dat iemand ons aankeek. Ik loerde, betrapte, om mij heen. De dochter van meneer Broecks keek toe. Rond haar mond speelde iets als een glimlach – maar het was niet dát – iets, dat mij aanzweeptte. Was het alleen daarom, dat ik Agnes op de voet volgde? Was het, om de dochter van meneer Broecks te tonen dat ik een

mán was, dat ik glimlachend Agnes antwoord gaf op een vraag die ik niet begrepen had?

Voor de eerste maal in mijn leven ging een vrouw naast mij, praatte zij met mij. Ze vroeg of ik ook de avonddienst ging bijwonen. De avonddienst... o, hoe rukten de beelden nu aan! Beelden uit vroegere jaren, waarin ik de avondstraat had vermoed, de enkele dronkelappen en hun gelal, verliefden in duistere hoeken. Ik had het mij heel dikwijls trachten voor te stellen. Ik had het nooit mogen zien.

‘Het spijt me, ik mag de leerlingen niet door de avondstraten leiden.’

Ik dacht ondertussen aan de wilde verhalen waarin de leerlingen haar – in hun gedachten – hadden betrokken. Dan kwamen wij aan de poort van Constructa. De rij, die voor ons uit was gegaan, wachtte nu op bevel om binnen te treden.

‘Straks moet ik nog even naar de kippen toe,’ zei ze.

Het martelde mij, ik wist niet wat ik antwoorden moest. Toch begreep ik dat het een uitnodiging was, dat zij mij verzocht eveneens op de koer te komen. Ik stond er een poos heel alleen. Ik vroeg mij af, wat ik toch voor iets dwaas aan het uitspoken was. Reeds meende ik terug te keren...

Wij stonden er beiden, sprakeloos. Mijn onwennige, ijsskoude handen raakten haar even aan. Zij duwde mijn hand terug, echter op minzame manier.

‘Als we zullen getrouwd zijn!’ zei ze.

Als we zullen getrouwd zijn... deze woorden bleven de ganse grauwe zondag op mij wegen. Zij verpletterden mij onder hun gewicht. Ik kon geen brok brood door de keel krijgen. Ik kon ook niet de slaap vatten, toen het naargeestige licht ginder hoog aan de zoldering was beginnen branden. Ik voelde mij breken onder de angst, dat van mij nu iets werd verwacht. Doch trouwen?

In de maandagmorgen bracht ik de rij over de kale koer, door het vervelozige deurtje heen. Ik voelde dat gewicht niet meer zo verpletterend: misschien dacht zij er niet eens meer aan. Misschien vergat zij het wel! Ik haastte mij nu steeds vlug dat lege plekje grond over, en ontweek zelfs de kippen. Haar kippen. Maar op een middag was zij er toch terug. Ik dacht te groeten, haastig en dan

door te lopen. Zij wenkte mij. Weer stond ik sprakeloos.

‘Men praat er over!’ zei ze... ‘Het gaat ons in opspraak brengen.’

Zij keek naar mijn handen, die daar hingen. Zij glimlachte mij bemoedigend toe.

‘Ge moet vooral aan uw plaats denken! Misschien zoudt ge meneer Henry kunnen opzoeken, vandaag nog. En hem het hele geval uiteenzetten. Het moet een natuurlijke verhouding worden. Zeg hem dat. Zeg hem, dat wij een christelijk huwelijk wensen te stichten. En voeg er iets bij over een zedelijk hoogstaand leven...’

Toen zij eindelijk verdween, voelde ik mij heel wat lichter van gemoed. Op zo een wijze kon het inderdaad in orde worden gebracht. Ik had slechts meneer Henry te bezoeken, en hem over Agnes te spreken. En dan, anderen zouden het wel in mijn plaats ordenen. Anderen zouden wel handelend beginnen optreden. De anderen waren immers zo, steeds iets bewerkstelligend, steeds handelend aan het optreden. Ik kwam achterna, en voerde uit wat mij bevolen werd. Ik leefde als het ware niet in dit drukke en te zenuwachtige leven, maar bij dingen die voorbij waren, en die ik nu pas in mijn geest begon te ordenen.

Toch ging ik pas de volgende dag tot aan het glazen hok, dat daar gevangen zat tussen de twee gebouwen. Mijn leerlingen vertrouwde ik even aan meneer Van Dale toe. Hij was gestoord, omdat hij de reden van dit bezoek aan het bureel niet te horen kreeg. Hij bleef een geniepig man, hij verdacht er elkendeen van hem achter zijn rug een dolksteek te zullen toebrengen.

Ik ging. Ik stotterde tóch, alhoewel ik haast van het tegendeel overtuigd was geraakt. Het einde ervan was, dat meneer Henry niets begrepen had, en het mij deed herhalen. Mijn handen hingen ergens.

‘Ik heb haar zien bidden in de kerk, meneer de directeur. Wij kunnen een christelijk huwelijk...’

Hij glimlachte. Hij sprak zijn tevredenheid uit, omdat ik in hem een werkelijke vader had gezien. Maar nu mochten wij Constructa niet in opspraak brengen...

‘Trouw binnen een tweetal maanden. Na het huwelijk kunt ge voorlopig bij Agnes uw intrek nemen.’

Dat alles waren positieve woorden geweest, terwijl zijn hand mij

op de schouder lag. Verder had hij, met grotere vloed van woorden, weer toekomstmuziek laten weerklinken: hij ging ook kijken of er niets méér voor mij kon worden gedaan. En dan het allerlaatste: ik moest er vooral aan denken, nu ook deken Van Houtte op te zoeken!

Het was echter opnieuw zondag geworden, eer ik Agnes kon spreken. Niet te geloven was deze week als in rook opgegaan. Ik dacht dat het nog maar woensdag kon zijn, en het was integendeel al zaterdag. Pas de zondagmorgen stonden wij weer voor elkaar. Er waren slechts drie internen, ik zond ze vooruit naar de hoogmis, onder belofte geen zijsprongen te zullen maken. Een poos bleef ik op dat stukje koer alleen, starend naar een kip.

‘De directeur zal iets voor ons doen!’ zei ik, toen Agnes kwam opdagen.

Blijkbaar gunde ze het mij, haar even aan te raken. Toch deed ik het niet. Voor een zeldzame keer dacht ik aan de dagen die nu komen gingen. Ook gewaagde ik ervan, dat deze nanoen de internen op de weide zouden voetballen... misschien konden wij ondertussen op de slaapzaal wat samenzijn. Zij antwoordde niet rechtstreeks op deze vraag, doch keek nadenkend naar de deur der vroegere bergplaats.

‘Niet deze namiddag... misschien eens een andere keer!’ zei ze nadenkend.

Toen kwam ik met het voorstel van mijnheer Henry voor de dag, dat wij samen deken Van Houtte zouden opzoeken en toestemming tot het huwelijk vragen. Ik zei het slechts mompelend, ik vreesde dat het haar onaangenaam ging zijn. Nogmaals had ik mij vergist. Zij was dadelijk opgetogen.

‘Dát kunnen wij dan deze namiddag!’ zei ze.

Ik keek haar onthutst aan. Nooit of nooit ging ik iets leren begrijpen. Wat ik graag zou gehad hebben, mijn hokje op te zoeken en er rustig naast haar onder de ruwe dekens te liggen, dat verlangde ze helemaal niet. Doch gaan aanbellen bij iemand die hoog boven ons stond, en uit die hoogte neerkijken zou – mij misschien wel vertrappen zou – daar was zij integendeel verlangend naar.

Het was een lege straat in de zondagnanoen. De meid zou even gekeken hebben of deken Van Houtte ons ontvangen kon. Wij

stonden er in een weelderige gang, de naakte Christus keek neer op warme tapijten. Ik voelde mij letterlijk sterven. En dat Agnes dichter op mij toetrad, en mijn hand heel vlug drukte, kon mij uit die kille dood niet opwekken. Ik voelde buitenmate de warmte van haar handen. De mijne moest dus weer als ijs zijn.

Toen verscheen deken Van Houtte. Met een flauwe geur van wieroek nog in de plooiën zijner rokken, wekte ook deze priester bij mij het onbehaaglijk gevoel, in aanwezigheid van iets tweeslachtigs te komen. Het ging het weer moeilijker maken, om met hem over zo iets troebels als een huwelijk te spreken.

Toen de deken ons het vertrek binnenduwde, waaruit hij zojuist te voorschijn was gekomen, zat daar reeds mijnheer Broecks, de vroegere metser. Ik was op dat ogenblik blij dat Agnes bestond, dankbaar dat ik mij achter haar bestaan verschuilen kon. Ik zag hoe zij meneer Broecks de hand drukte, en zijn naam groetend uitsprak. Over haar bleke wangen spreidde zich een lichte bloes uit. Ik kwam achteraan, en deed net hetzelfde. Even voelde ik die hand terwijl ik in het wilde weg wat mompelde. Ondertussen zag ik mij weer in het kerkportaal, tussen voortdrummende mensen. En iemand keek mij aan...

Ik wendde plots het hoofd. Want inderdaad, op ditzelfde ogenblik keek ook in deze kamer mij iemand aan. Achter mijn rug was een deur geopend, en weer stond zij daar, de dochter van deze meneer Broecks! Om haar lippen hing dat vage spottende lachje – was het een lach? Zij leek mij nu jonger te zijn dan achttien. Zij was blijkbaar met haar vader mee op bezoek gekomen, en had zich even moeten afzonderen. Net iets voor haar, om zich in het huis van een priester te moeten afzonderen. Zij kwam noch Agnes noch mij de hand drukken, maar ging zich ergens zetten en ons aanstaren. Misschien herkende zij mij niet eens meer.

Toen sprak Agnes. Deken Van Houtte stemde met krakerig geluid in. Hij vroeg of er ook reeds met de directeur was gesproken. Dat was tot mij. Ik mompelde een vage bevestiging.

‘Wablief?’ vroeg deken Van Houtte hard.

Weer voelde ik mij splinteren. Agnes praatte voort in mijn plaats. Zij hadden het beiden over een huwelijk op diepchristelijke grondvesten. Het duurde vrij lang. Ik voelde mij aangekeken wor-

den door de andere, deze met haar kwetsende glimlach. Ik glimlachte eveneens, maar onbenulliger, zonder haar aan te kijken. Diep in mij, ergens veel dieper dan mijn hart, weende ik.

De deken was ondertussen over meer praktische dingen beginnen praten. Wanneer zij het huwelijk wenste te doen doorgaan? Zij wou dit zo vroeg mogelijk. Zij stelde zelfs voor, het reeds in Mei te doen.

‘En als hij zijn stiel niet kent, moogt ge mij steeds komen roepen!’

Het was meneer Broecks geweest, die deze woorden gelijk een steen had neergegooid. De wangen van Agnes kleurden plots hoogrood. Mijn handen lagen als lood: inderdaad, ik zou mijn stiel niet kennen! Ik weende nog heviger, zonder tranen.

Deken Van Houtte bleef boven dit alles hoog verheven, hij bladerde juist zoekend in een boek. De glimlach (haast schreef ik: de zweepslag) van haar, ginder in de hoek, was dezelfde gebleven. In mijn verwarring was ik rechtgestaan, alsof ik daar buiten wou.

‘Ook wij zullen niet lang meer toeven, Eva!’ zei meneer Broecks. Zodus, zij heette Eva! Inderdaad... het kon niet anders.

De volgende zondag waren er negen internen. Ik had geen enkel ogenblik vrij. Ik zag Agnes slechts een keer, net toen zij in het huis verdween. De zondag daaropvolgend waren er slechts twee internen. Ik stond hun toe, in de namiddag een kleine wandeling te maken. Ik gaf als opdracht een bezoek aan de kerk, waarvan zij mij een korte opsomming der schilderijen en beelden moesten meebrengen. Agnes, nog even het vervelozige poortje grendelend, ging met mij het armetierig verblijf binnen, waarin, een na een, mijn jeugdijaren van mij waren weggevallen. Ja, gelijk bladeren aan een boom waren al die vele dagen van mij weggevallen. De regens hadden hen doorweekt, de winden hadden ze ergens heengevoerd... Tot wat dienen dagen, die voorbij zijn gegaan?

Ik riep mij dergelijke gedachten niet te binnen, terwijl ik daar naast Agnes liep. Integendeel, deze gedachten besprongen mij, verraderlijk. Ik had alle moeite ze van mij af te schudden. Ik had alle moeite mij bij dit ogenblik te bepalen. Ik verlangde niets liever, dan dat ze met mij het kleine hokje betrad, dat ze zich naast mij onder de ruwe dekens neerlegde. En dan? Niets. Niets anders dan daar te

liggen, samen. De warmte van een lichaam te voelen, en in de diepten van de slaap te kunnen verzinken.

Orgieën? Ik dacht met afschuw aan het woord van meneer Broecks. Ik besepte, de man hatend die mij dat besef had bijgebracht, dat ik inderdaad mijn stiel niet kende. Ik stapte naast Agnes voort, langs de beide rijen der ijzeren bedjes. Ik maakte mezelf wijs dat orgieën niet bestonden. Zij waren slechts vruchten der verbeelding, bij hongerende knapen. Toen waren wij aan het hokje gekomen. Agnes bleef in de opening van het smalle deurtje mijn bed aanstaren. Zij wou niet naar binnen. Zij begon, in de deuropening staande, lang en veel over ons huwelijk te praten. Zag zij dat ik het zo koud en zo treurig had? Zij greep mijn hand, en warmde die in de hare. Zij glimlachte, alsof ze daarmee mijn berooidheid kon wegnemen.

‘Wat ge op dit ogenblik verlangt, zult ge misschien nog beu raken!’ zei ze... Mensen die teveel leven worden elkander beu, nog vóór ze getrouwd zijn.

Vreemd kwamen deze woorden tot mij. Zij bezat dus een eigen kennis. En dat over dingen, waar ik helemaal niets van afwist. Doch ik had geen tijd om dit in zijn ganse draagwijdte te omgrijpen. Nog steeds was dat eerste woord aan het doordringen, als ze mij reeds met iets anders kwam ontstellen...

‘Misschien zult ge later niet eens lust hebben, als ik het u vragen zal!’

Net zoals meneer Broecks liet ze een steen vallen in het stilstaande water mijner ervaringen. Wat was dat toch met allen? Ik ontdekte dat zij allen niet alleen handelend wisten op te treden, maar dat ze bovendien een gemeenschappelijke kennis bezaten, waarvan ik verstoken was gebleven. Misschien beleefden zij allen veel meer, misschien stelden zij ook veel meer vragen aan elkander. Ik stelde haast nooit vragen. Ik werd alleen lastig, als weer een nieuwe ontdekking te verwerken viel.

Ik dacht daar aan, terwijl ze met mij langs de rijen der ijzeren bedden terugkeerde. Hier en daar bleef ze staan. Ze verwees me naar de wanorde in een der kastjes.

‘Och, dat is het kastje van Boon,’ zei ik... ‘Die leert het nooit, orde in zijn boeltje te houden.’

Ze vond dit een verkeerde manier van reageren. Ze ging ook naar een kam kijken, en gruwde om het achtergebleven vuil tussen de tanden. Iedere week moest ik die kammen nakijken...

Toen trouwden we. Er was iets, dat de naam van een feestje kreeg, maar dat het helemaal niet was. Haar vader luisterde beleeft, maar verveeld, naar een uiteenzetting van mijn vader. Mijn moeder weende wat. Ze vertelde hoeveel deze opleiding van mij haar had gekost. Deken Van Houtte had er aan gehouden een huwelijksgeschenk te sturen. Agnes was wat opgewonden geweest toen zij de verpakking losmaakte. Het was een crucifix. Zij toonde het, allen namen het eens in handen en bewonderden het. Ook ik moest het op haar aandringen bewonderen. Er was ook een geschenk van meneer Henry, een wekkertje in chroomijzer.

Ondanks het wekkertje was al het andere onveranderd gebleven. Weliswaar had meneer Henry er vaag over gesproken iets voor mij te zullen doen, maar hij kwam daar niet meer op terug. Ook het maandloon bleef hetzelfde. Slechts nadat ik mijn loon in handen van Agnes had neergelegd, begreep ik hoe heel weinig het moest zijn. Zij liet het mij slechts opmerken, nadat er een tiental dagen verlopen waren. Ik wendde het hoofd af, en staarde treurig voor mij uit. Niet om het loon was ik treurig, doch om de plotse ontdekking dat zij, net als de Kaalkop, een wezen van staal was.

Er waren twee soorten van mensen in de wereld. De ene was van een hard en verpletterend materiaal, de andere integendeel van een doorschijnender en meer sprokkere substantie. Zij brak mij, net zoals de Kaalkop mij talloos vele malen had gebroken. Het maakte mij plots zo ellendig. Er kwamen tranen naar mijn ogen opwellen.

Vanzelfsprekend begreep ze het niet volkomen. Zij kwam heel dicht naast mij zitten. Zij wou nog een weinig geduld hebben, zei ze.

Het kwam er echter op neer, dat ik meneer Henry met een ander voorstel moest lastig vallen. Tot nog toe was er voor de internen soep en zomeer door een bestelwagen gebracht. Ik moest vragen of wij deze soep zelf mochten klaarmaken. Meneer Henry stelde vragen, en ik moest telkens naar Agnes terug om antwoord te kunnen geven. Meneer Henry opperde dat zij dit bezwaarlijk voor eenzelfde prijs zou gekund hebben: hij was er, pas na lang

zoeken, in geslaagd het zo spotgoedkoop te verkrijgen.

Zij kookte toen iedere middag voor de internen. Zij kon het inderdaad niet voor de overeengekomen prijs, maar dat gaf niet. Ik moest op haar aandringen met nieuwe reglementen in het slaaphok te voorschijn komen. Voortaan ging in de avond geen brood meer worden uitgedeeld, zij morsten er teveel mee. De soep werd dunner. Het was slechts wat goedkoop ossenvet, en geen vlees, dat er ogen liet op rondrijven. Er waren ook nog andere zaken, maar ik vergat die liefst.

Toen ik een der knapen straffen moest, omdat deze een stukje spek van een vriend gerobberd had, stond ik onwezenlijk toe te kijken. Het was een der ogenblikken waarvan de Kaalkop had gewaagd: er zullen omstandigheden komen, waarin ge de toestand moet meester blijven, en wat gaat ge dan aanvangen, meneer Goedels? Ik wist het niet. Werkelijk, ik wist het niet. Tot Agnes zei ik, te hebben opgemerkt dat ze honger hadden.

‘En wij?’ vroeg Agnes.

Ook haar keek ik onwezenlijk aan. Zij was in die enkele weken nog bleker, nog grijzer, in het gelaat geworden. Er waren ook hier en daar vale plekken op haar wangen. De zweertjes bleven weg, maar die vale plekken waren steeds duidelijker geworden. Soms betrapte ik haar terwijl ze daar zomaar stond en de handen op de buik hield. Het was niet uit mezelf dat ik het opmerkte. Slechts nadat zij zich betrapt had gevoeld, was mijn aandacht gaande gemaakt.

Een dag die ik onmiddellijk, en met onzekere handen, uit mijn herinnering heb willen wegduwen. Schaars, doch met reeds verblinderender flitsen, dringen alleen fragmenten ervan tot mij door.

Meneer Henry was aan de deur van het glazen hok komen staan. Hij had een brief in de hand en keek onderzoekend om zich heen.

‘Zoekt hij mij?’ dacht ik.

Hij had me gewenkt. Zo, met de brief in handen, had hij gewuifd.

‘Meneer Goedels, deze brief zou dringend de heer Broecks moeten ter hand gesteld... Kunt ge dit even voor mij in orde brengen?’

Ik kon een leerling hebben gestuurd. Wezenloos nam ik de brief, en ging zelf. Ik wist niet waar meneer Broecks ergens woonde. Ik wist ook niet meer, dat het een vroegere metser kon zijn geweest. Hoogstens nog, dat hij tot de commissie behoorde, die op vastgestelde tijden een bezoek bracht aan Constructa. Hij betekende niets, hij kwam slechts om zich af en toe eens te laten zien. Hij behoorde tot het decor, en alleen meneer Henry had wat in de pap te brokken.

Ik liet mij uitleggen waar deze meneer Broecks ergens woonde. Trouwens, het was niet zo heel ver van Constructa verwijderd, alleen een paar nieuwe pas aangelegde straten door. Straten gelijk de kaken van een tang, die een laatste stukje veld in hun greep hadden. De nieuwe rode stenen gloeiden in de zon. De witte brief verkreukelde in mijn handen. Toen belde ik aan.

De straatdeur werd geopend, en daar stond Eva.

Dit beeld is later, steeds wreder, weer naar mij komen opspringen. Steeds erger mij kwellend, steeds dieper mij verscheurend. Lang bij lang heb ik gedacht, dit alles in de doofpot van een niet-bewustzijn te steken. En alleen in de nacht, als ik gekweld werd door dromen, doorschokte het mij. In de kille morgen wakker wordend – want zelfs bij zomerweer, als ontelbare mussen op het dak al schrill aan het piepen waren, bleef het op de kamer nog kil – en wakker wordend herinnerde ik mij dan, tegen wil en dank. Toch maakte ik mezelf nog wijs dat deze weeë smaak slechts voortkwam uit angst voor de komende les. Neen, ik maakte mij dat niet bewust wijs, ik werd er eerder toe gebracht door een zekere macht in mij. Ik bestond uit machten die mij beheersten.

Telkens ik het opengaan der deur opnieuw beleven ging, kwam dadelijk ook een andere en misleidende herinnering in mij opduiken... Eva had de deur geopend, en stond op de stoep. De hal achter haar was duister, maar koel. Er stond een zwarte rustbank, en een sierplant waarvan de bladeren haast donkerblauw leken. De bank en de sierplant zijn in mijn geest het duidelijkst gebleven. Zijn zij alleen duidelijker, moedwillig en ter misleiding? Of is het een bewijs dat ik, verschrikt – neen, ontsteld bij deze aanblik – de ogen van haar heb weggewend, en langs haar heen heb gekeken?

In het zonnige vierkant der straatdeur stond zij. Zij was in haar